

اثربخشی طرحها و پروژه‌های عمرانی در توسعه اجتماعی - اقتصادی سکونتگاههای روستایی
مورد: روستاهای بخش وراوی (شهرستان مهر)
دکتر عباس سعیدی^۱ و ابراهیم رستگار^۲

چکیده

روستاها با توجه به نقشی که در توسعه ملی دارند، از جایگاه ویژه‌ای در برنامه ریزیهای توسعه برخوردارند؛ از این رو، دولت‌ها از طریق سیاستگذاری در قالب برنامه‌های عمرانی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، با اهداف مرتبط و در پی ایجاد تغییر و تحول و دستیابی به شرایط مطلوب زیستی در سکونتگاههای انسانی، به اجرای طرحها و پروژه‌های عمرانی دست می‌یازند. این مقاله می‌کوشد، با توجه به حجم سرمایه‌گذاریهای عمرانی و طرحها و پروژه‌های به انجام رسیده، به صورت موردی، به تبیین دامنه اثربخشی و تعیین پیامدهای اجتماعی - اقتصادی این گونه سرمایه‌گذاریها و طرحها در تحول و توسعه سکونتگاههای روستایی بپردازد. بر اساس اسناد و شواهد، طی دوره زمانی ۱۳۵۸-۱۳۸۷، مبلغ ۱۲۷۰۴۱.۸ میلیون ریال در روستاهای این بخش هزینه شده است که از این مقدار ۱۲۰۲۹۱.۸ میلیون ریال به صورت نقطه‌ای و رقمی معادل ۶۷۵۰ میلیون ریال به صورت پهنه‌ای در اجرای طرحها و پروژه‌ها هزینه شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، میزان همبستگی این گونه سرمایه‌گذاریهای عمرانی با درجه تحول اجتماعی - اقتصادی سکونتگاههای روستایی بخش بسیار ناچیز بوده، تا جایی که از مجموع ۱۶ شاخص مورد بررسی تنها در یک مورد شاخص اجتماعی (مهاجرت افراد با سواد از روستا) و ۲ مورد شاخص اقتصادی (افزایش فعالیتهای خدماتی و سطح زیر کشت محصولات باغی) رابطه معناداری مشهود است.

کلید واژگان: توسعه اجتماعی - اقتصادی، طرحها و پروژه‌های عمرانی، سکونتگاههای روستایی، بخش وراوی، شهرستان مهر، استان فارس

۱. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

مقدمه و بیان مسئله

روستاها با توجه به نقش مهمی که در نظام تولید و اشتغال کشور دارند و همچنین با عنایت به سکونت حجم قابل توجهی از جمعیت که در خود جای داده اند، در نظام برنامه‌ریزی کشور از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند و از اجزاء و عناصر اصلی توسعه ملی به شمار می‌آیند. علاوه بر این، دولت نیز بر اساس اصل ۴۳ قانون اساسی و بیشتر بر پایه سه اصل آن، یعنی

- تامین نیازهای اساسی مردم
- تامین شرایط وامکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل
- تنظیم برنامه اقتصادی کشور

مکلف به توجه و برنامه‌ریزی برای تحول و توسعه آنها در سطح ملی است. بر این مبنا، دولت با انجام طرحها و پروژه‌ها عمرانی که در بطن برنامه‌های مختلف توسعه اجتماعی-اقتصادی آمده است، در توسعه روستایی مستقیماً مداخله داشته و برای دستیابی به اهداف متصور، اقدامات عمرانی را در سطح سکونتگاههای روستایی به انجام می‌رساند. این در حالی است که کشور دارای تجربه‌ای بیش از ۶ دهه برنامه‌ریزی (۱۳۸۷-۱۳۲۷) است و براین اساس، جزء پرسابقه‌ترین کشورهای در حال توسعه در این زمینه به‌شمار می‌آید. طی این مدت، مجموعاً ۱۰ برنامه عمرانی میان مدت طراحی شده است که ۶ برنامه عمرانی پیش از انقلاب تهیه که ۵ برنامه آن اجرا شد و در سالهای بعد از انقلاب نیز ۴ برنامه تهیه که ۳ برنامه آن اجرا گردیده و برنامه چهارم توسعه در دست اجراست و سیاستهای کلی برنامه پنجم توسعه نیز ابلاغ گردیده است. اجرای طرحها و پروژه‌های عمران روستایی چه در قالب این برنامه‌ها و چه در قالب برنامه‌های کوتاه مدت، با اهداف و سیاستگذاریهایی معین و مشخص در پی ایجاد تغییرات و تحولات توسعه‌ای و رسیدن به شرایط مطلوب زیستی بوده است.

این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که با توجه به اهداف متصور در برنامه‌های توسعه و اتخاذ رویکردهای متمرکز و از بالا به پایین در امر برنامه‌ریزی و همچنین حاکمیت برنامه‌ریزی بخشی، آیا اجرای طرحها و پروژه‌های عمرانی در عرصه‌های روستایی توانسته است به عنوان عامل اثرگذار، موجب تغییرات و تحولات اجتماعی-اقتصادی در سکونتگاههای روستایی شود؟ در پاسخگویی به این پرسش، این فرض مطرح است که طرحها و پروژه‌های عمرانی منجر به توسعه اجتماعی-اقتصادی سکونتگاههای روستایی گردیده است. بنابراین، این پژوهش در پی آن است تا به صورت موردی در روستاهای بخش وراوی، به تبیین ارتباط بین سرمایه‌گذارها و فعالیتهای عمرانی از یک سو و توسعه اجتماعی-اقتصادی سکونتگاههای روستایی از سوی دیگر بپردازد.

اهداف تحقیق

اهداف توسعه روستایی اساسا در چارچوبها وبسترهای مختلف وبر اساس شرایط عینی تعریف و تعیین می‌گردد. با این وجود، در اینجا از دو منتظر می‌توان اهداف توسعه روستایی را تبیین نمود:

▪ الف) از منظر علمی - نظری؛ و

▪ ب) از منظر عملی - اجرایی.

الف) اهداف توسعه روستایی از منظر نظری، قاعدتا ارتقاء فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی - سیاسی و کالبدی - فضایی روستاها به منظور قابل زیست کردن این گونه سکونتگاهها و در یک کلام، بستر سازی برای اعتلای شان انسان روستایی است؛

ب) از منظر عملی - اجرایی، اهداف توسعه روستایی با توجه به گرایشهای غالب سیاسی - اقتصادی و رویکردهای جاری به مقوله برنامه ریزی تبیین و تعیین می‌گردد. بنابراین، در این چارچوب، اهداف توسعه متنوع، متفاوت و مبتنی بر امکانات و رویکردهای غالب در تصمیم سازیها و روشهای برنامه ریزی است (سعیدی، ۱۳۸۶، ۴).

بر این اساس، توسعه نیافتگی و پیامدهای ناشی از مشکلات و کمبودهای موجود در عرصه‌های روستایی، نشان از آن دارد که سیاستگذاریها و برنامه ریزیهای صورت گرفته متناسب با نیازهای درونی سکونتگاههای روستایی نبوده است و با اجرای چندین برنامه و اجرای طرحها و پروژه‌های بی‌شمار اهداف مد نظر محقق نگردیده است. ضروری است که با شناخت دقیق تر و بررسی بیشتر طرحها و پروژه‌های عمرانی و شناسایی نواقص و نارساییهای آنها، تغییراتی در این مکانیزم و فرایند صورت گیرد، تا از این طریق بتوان بسترهای لازم را برای توسعه سکونتگاههای روستایی فراهم ساخت. بدینسان، این پژوهش بر آن است تا در راه شناخت اثرگذاری طرحها و پروژه‌های عمرانی و مکانیزم تغییرات ایجاد شده در سکونتگاههای روستایی بخش وراوی شهرستان مهر بپردازد. مهمترین اهداف مد نظر در این پژوهش عبارتند از:

۱) شناخت و بررسی پیامدهای طرحها و پروژه‌های عمرانی بر توسعه اجتماعی و اقتصادی سکونتگاههای روستایی؛ و

۲) تبیین امکانات و محدودیتهای طرحها و پروژه‌های عمرانی و دستیابی به رهنمودهایی برای بهینه کردن اثرات توسعه‌ای آنها.

مبانی نظری

در دهه‌های اخیر همواره این پرسش مطرح بوده است که توسعه چیست و در چه شرایطی می‌توان به آن دست یافت و دولت‌ها چگونه می‌توانند در پیشبرد اهداف توسعه‌ای نقشی اساسی و تعیین کننده را بر عهده داشته باشند. از توسعه تعاریف مختلفی ارائه شده است اما اگر تعریف توسعه پایدار که در گزارش برانتلند آمده است را بپذیریم، می‌توان آنرا پاسخگویی به نیازهای نسل موجود بدون آن که امکان تأمین نیازهای نسل‌های آتی به مخاطره افتد دانست (سعیدی، ۱۳۷۷، ۱۸، و نیز نگاه کنید به WCE, Brundtland Report, ۱۹۸۷). Rijsberman بر این عقیده است که حداقل چهار عنصر کلیدی در این تعریف قابل شناسایی است که در بر دارنده مفهوم توسعه پایدارند که هر تعریفی از توسعه پایدار مبتنی بر تعداد یا تمام این عناصر است:

- نیازهای نسل فعلی؛
- نیازهای نسل آینده و برابری بین نسلی؛
- ظرفیت نگهداشت یا توانمندی نظام؛ و
- بقاء و انسجام نظام (p ۳۳۴, ۲۰۰۰).

باسل معتقد است، توسعه پایدار جامعه انسانی دارای ابعاد زیست محیطی، مادی - اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی، حقوقی - قانونی، فرهنگی، سیاسی و روانشناختی است (Bossel, Harmut, ۱۹۹۶, p ۲)

Veron در تحلیل خود از توسعه پایدار عقیده دارد که طبق تعریف WCED از توسعه پایدار (تأمین نیازهای نسل فعلی بدون تهدید امکان تأمین نیازهای نسل‌های آتی) اولین بخش تعریف در ارتباط با اهداف سنتی اجتماعی و اقتصادی توسعه است، در حالی که بخش دوم آن متضمن نوعی نگاهی بلندمدت است. این تعریف همچنین مبنای دستور کار ۲۱ بود. در دستور کار ۲۱، انسان کانون اهداف توسعه پایدار قرار گرفته و مستحق برخورداری از یک زندگی سالم، پر بار و هماهنگ با طبیعت دانسته شده است (اصل اول)؛ همچنین، حق توسعه به طور برابر برای برآورده شدن نیازهای نسل‌های کنونی و آینده در نظر گرفته شده است (اصل سوم). از دیگر اصول مطرح شده در دستور کار توسعه پایدار در قرن ۲۱، حفاظت از محیط زیست در فرایند توسعه (اصل چهارم)، ریشه کنی فقر و کاهش تفاوت از نظر سطح زندگی (اصل پنجم)، کاهش الگوهای تولید و مصرف غیرپایدار و اتخاذ سیاست‌های جمعیتی مناسب (اصل هشتم)، ارتقاء آگاهی عمومی و افزایش مشارکت شهروندان در حل و فصل مسائل محیط زیست (اصل دهم) و مشارکت زنان در

مدیریت و توسعه محیط زیست (اصل بیستم) است (اس. ام. ویلر- تی، بیلتی، ۱۳۸۴، صص ۹۲-۹۵).

آشکار است در این فرایند دولتها نقش موثری برعهده دارند، اما ایفای این نقش به عوامل و زمینه‌ها و امکاناتی نیازمند است که در شرایط مکانی- فضایی و ویژگیهای منطقه‌ای می‌تواند نتایج متفاوتی را به دنبال داشته باشد. در ایران برنامه‌ریزی اجتماعی- اقتصادی، فعالیتها و اقدامات توسعه‌ای مطابق قانون از اختیارات دولتی است. بر این مبنا، مداخله در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیر بنایی در عرصه‌های مختلف کشور جزیی از وظایف دولت به شمار می‌آید. این مناسبات باید چنان جهت گیری شود که کشور به خود کفایی رسیده، از وابستگی رهایی یافته و نیازهای اساسی جامعه تامین گردد. به سخن کوتاه، هدف بنیادی از این همه، دستیابی کشور به سطحی مناسب از توسعه است. در این چارچوب، دولت مجاز به برنامه ریزی و انجام فعالیتها و اقدامات مختلف برای دستیابی به این سطح از توسعه است. بنابراین، مهمترین ابزار منظم و قانونمند دولت برای دستیابی به توسعه را اجرای طرحها و پروژه‌های عمرانی در قالب برنامه‌های عمرانی و توسعه‌ای کوتاه مدت و میان مدت تشکیل می‌دهد. (قانون اساسی، اصول ۴۱ و ۴۳ و نیز سازمان برنامه ۵۱، ۱۳۷۷). بدینسان، دولت با اجرای طرحها و پروژه‌های عمرانی سرمایه گذاریهای بی شماری در عرصه‌های روستایی هزینه کرده است. حال پرسش اصلی این است که آیا این میزان سرمایه گذاری توانسته است منجر به توسعه اجتماعی- اقتصادی سکونتگاههای روستایی گردد؟ برای پاسخ به این سؤال ابتدا میزان سرمایه گذاری توسعه روستایی در برنامه‌های عمرانی و محدوده مورد پژوهش مورد بررسی و سپس میزان همبستگی سرمایه گذاری طرحها و پروژه‌های عمرانی با شاخصهای توسعه اجتماعی- اقتصادی مورد تبیین قرار گرفته است.

سرمایه گذاری طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی در برنامه‌های توسعه

در سالهای اولیه بعد از انقلاب (۱۳۵۷-۱۳۶۸)، به دلیل شرایط خاص حاکم بر کشور عملاً برنامه‌ای برای توسعه در سطح ملی به اجرا در نیامد و اهداف عمرانی و اقتصادی کشور بر پایه تبصره بودجه سالانه تنظیم میگردد. براساس گزارش عمران روستایی جهاد سازندگی سابق در طول این سالها نزدیک به ۲۳۰ میلیارد ریال به امر توسعه خدمات عمومی و بهداشتی در روستاها اختصاص یافت و مبلغ ۶۱۰ میلیارد ریال از اعتبارات ملی به توسعه روستایی تعلق گرفت (معاونت عمران روستایی جهاد سازندگی، ۱۳۷۳، ۴۷). برنامه اول توسعه نه هدف کلی داشت که سه هدف آن به شرح ذیل ارتباط بیشتری با عمران و توسعه روستایی دارد:

- ایجاد رشد اقتصادی در جهت افزایش تولید سرانه، اشتغال مولد و کاهش وابستگی اقتصادی با تاکید بر تولید محصولات استراتژیک کشاورزی و مهار تورم؛
- تلاش در جهت تامین و ارتقای سطح سلامت افراد و تامین حداقل نیازهای اساسی عامه مردم؛ و
- سازماندهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیتها، متناسب با مزیت‌های منطقه‌ای.

مهمترین اقدامات عمران روستایی کشور بر اساس تبصره ۵ قانون بودجه این برنامه، توزیع عادلانه اعتبارات در بین استانهای کشور بود (ماخذ). به طور کلی عمده اهداف کمی مرتبط با مسایل روستایی در این برنامه، که بیشتر جنبه خدمات زیر بنایی داشت، بدین شرح است:

- تهیه ۷۶۱ طرح‌های و بهسازی روستایی؛
- اجرای ۸۴۲ پروژه عمران روستایی؛
- مطالعه، احداث و روکش ۲۵۲۰ کیلو متر راه روستایی؛
- برق رسانی به ۱۰۰۰۰ روستا، به طور متوسط سالانه ۲۰۰۰ روستا به طوری که در پایان سال ۱۳۷۲ (پایان برنامه اول) تقریباً تمام روستاهای بالای ۵۰ خانوار کشور برق دارگردند و درصد خانوارهای برق دار در این سال به ۷۰ درصد برسد؛
- تامین آب آشامیدنی ۹۳۴۰ روستا؛ و
- میزان دسترسی جمعیت ساکن در مناطق روستایی به آب آشامیدنی سالم از ۷۰ درصد در سال ۱۳۶۷ به ۹۰ درصد در سال ۱۳۷۲ برسد (وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳ به نقل از سعیدی، ۱۳۸۶).

بر اساس گزارش عملکرد پنجساله اول جهاد سازندگی فعالیتهای عمران روستایی شامل ۱۲۵۸۹/۶۸ کیلو متر احداث راه روستایی، عشایری و جنگلی و طراحی و اجرای بهسازی ۱۲۷۲ روستا، تامین آب آشامیدنی ۵۰۱۲ روستا و برق رسانی ۵۴۴۷ روستا بوده است. در این زمان ۲۶۹۷/۳۷۹ میلیارد ریال در مناطق روستایی کشور سرمایه گذاری به قیمت جاری شده است (گزارش عملکرد برنامه پنجساله اول جهاد سازندگی، ۱). در قانون مصوب برنامه دوم توسعه کشور (۱۳۷۴-۱۳۷۸) سه برنامه اجرایی در زمینه بهسازی و نوسازی روستاها، ساماندهی روستاهای پرامنده و ایجاد و توسعه صنایع روستایی در نظر گرفته شده است که از این طریق می‌توان امکان سنجی توسعه یکپارچه ۱۰۰ ناحیه روستایی، اصلاح

کالبدی ۹۰۰ روستا، بهسازی ۵۰۰ روستا و ایمن سازی ۵۰۰ هزار واحد مسکونی به همراه ساماندهی ۱۰۰ ناحیه روستایی پراکنده و نیز تکمیل و راه اندازی ۳۳ ناحیه صنعتی روستایی نیمه تمام پیش بینی گردیده است (قانون برنامه دوم توسعه ص ۱۱۹، سعیدی ۸۶، ۲۱-۴). در این برنامه ۳۲۹/۱ میلیارد ریال اعتبار جاری و ۳۰۱/۶ میلیارد ریال اعتبار عمرانی^۱ برای توسعه روستاها در نظر گرفته شده است (پیوست لایحه برنامه دوم، ص ۵-۲).

برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۹-۱۳۸۳) بر محور توسعه پایدار تنظیم گردیده است که مجموعه راهبردهای برنامه موید پارادایم توسعه در این برنامه است. در این برنامه، مشکلات و تنگناهای جامعه روستایی به شرح زیر مورد تاکید قرار داشت:

- عدم ایجاد فرصتهای شغلی جدید در روستاها؛
- بالا بودن ناامنی در حوزه فعالیت‌های اقتصادی؛
- نابسامانی کالبدی و محیطی در روستاها و نازل بودن کیفیت مسکن روستاییان؛
- فقدان سازوکار و زمینه‌های لازم برای جذب سرمایه در محیط روستایی برای سرمایه گذاریهای تولیدی به ویژه فعالیت‌های مرتبط با بخش کشاورزی و عمرانی؛
- ناکارآمدی نظام بهره برداری؛
- عدم شکل گیری نظام مدیریت مشارکتی کارآمد؛
- پراکندگی شدید نقاط جمعیتی، تعدد مراکز جمعیتی و کوچک بودن و ناپایداری بسیاری از آبادیها؛
- فقدان نگرش جامع به مسایل توسعه روستایی؛
- فقدان نگرش هماهنگ در توسعه روستایی و شهری؛ و
- فقدان ساختار اجرایی مناسب و تقسیم کار مشخص برای عمران و توسعه روستایی (سند برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) به نقل از سعیدی، ۱۳۸۶، ۲۶).

در برنامه سوم توسعه مبلغ ۱۰۶۱۶۱۳۱ میلیون ریال در بخش نوسازی و عمران روستایی هزینه شده است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، گزارش اقتصادی برنامه سوم توسعه ۱۳۸۲، ۱۵۰۴-۱۵۰۵). بر اساس ماده ۱۹ قانون برنامه چهارم توسعه و به منظور ارتقاء شاخصهای توسعه روستایی و عشایری دولت مکلف بوده است تا ترتیبی اتخاذ نماید:

الف) سیاستگذاری، برنامه ریزی، راهبری و نظارت در امور توسعه روستایی انجام گیرد؛
 ب) شاخصهای مذکور نسبت به پایان برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران حداقل ۲۵ درصد افزایش یافته و ساماندهی اسکان عشایر با حفظ توانمندیهای اقتصادی در حد ۵۰ درصد جمعیت عشایر کشور صورت پذیرد؛
 ج) اعتبارات روستایی و عشایری در طول برنامه به میزان ارقام بودجه سالانه ۱۰۰ درصد تخصیص و پرداخت گردد (قانون برنامه چهارم توسعه، ۱۳۸۳، ۹).

در این راستا، سیاستهای کلی برنامه چهارم توسعه در ارتباط با فصل توسعه و عمران روستایی چنین تدوین گردیدند که

- تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی و ایجاد فرصتهای برابر و ارتقاء سطح شاخصهایی از قبیل: سلامت، افزایش در آمد سرانه؛
- رفع محرومیتها خصوصا در مناطق روستایی؛
- هویت بخشی به سیمای شهر و روستا؛
- توسعه روستاها به معنای ارتقاء سطح در آمد و زندگی روستاییان و کشاورزان و رفع فقر، با تقویت زیر ساختهای تولید و تنوع بخشی و گسترش فعالیتهای مکمل به ویژه صنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین با تاکید بر اصلاح نظام قیمت گذاری محصولات (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۵۷-۱۲۶۱).

و مهم ترین فعالیتها و سیاستگذاریهای مرتبط با عمران روستایی در این برنامه عبارتند از:

- سیاستگذاری، برنامه ریزی، راهبری و نظارت در امور توسعه روستایی؛
- ارتقاء شاخصهای توسعه روستایی و عشایری؛
- ارایه تسهیلات متناسب با سهم متقاضیان سرمایه گذاری در طرحهای اشتغالزا، به منظور ایجاد انگیزه برای سرمایه گذاری و اشتغال در مناطق کمتر توسعه یافته؛
- صدور سند مالکیت املاک واقع در بافت مسکونی روستاها برای کلیه روستاهای دارای شورای اسلامی و مراکز دهستانها؛
- بهره گیری از قابلیتهای محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق روستایی و ... (گزارش اقتصادی سال اول برنامه چهارم، ۱۳۸۴، ص ۱۲۶۱-۱۲۵۷).

آنچه در اسناد برنامه چهارم قابل تامل است اینکه جامعه روستایی هنوز با کاهش جمعیت، کمبود فرصتهای شغلی، پایین بودن زیر ساختهای تولید و پایین بودن سطح درآمد جامعه روستایی نسبت به جامعه شهری همراه است.

سرمایه گذاری طرحها و پروژه‌های عمرانی در بخش وراوی

مجموعه سرمایه گذاریهای دولتی که در قالب طرحها و پروژه‌های عمرانی در سکونتگاههای روستایی محدوده مورد بررسی مشاهده می‌شود در دو شکل سرمایه گذاریهای بخشی و سرمایه‌گذاریهای نقطه‌ای و پهنه‌ای^۱ می‌توان بررسی کرد. سرمایه‌گذاریهای بخشی را می‌توان به سرمایه‌گذاریهای درمانی - بهداشتی، آب رسانی روستایی و ترمیم و توسعه آن، تهیه و اجرا طرح‌های هادی و بهسازی، طرح‌های کمیته امداد (وام‌های کارگشایی، خود کفایی، دریافت وام بنیاد مسکن و ساخت واحد مسکونی، میزان مستمری ماهانه افراد تحت پوشش)، طرح‌های مخابرات روستایی، مجموع دریافتی شهرداری وراوی از وزارت کشور، برق رسانی روستایی و احداث و اصلاح شبکه، احداث و تعریض راه روستایی، طرحها و سرمایه‌گذاریهای تولیدی، طرحها و پروژه‌های آموزشی، طرحها و پروژه‌های منابع طبیعی می‌توان اشاره کرد. بر اساس اسناد و مدارک لازم در ارتباط با حجم سرمایه‌گذاری طرحها و پروژه‌های عمرانی در بخش وراوی در فاصله سالهای بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۸۷ - ۱۳۵۸) مبلغ ۱۲۰۲۹۱.۸ میلیارد ریال در روستاهای بخش به صورت نقطه‌ای و رقمی معادل ۶۷۵۰ میلیون ریال به صورت پهنه‌ای هزینه شده است. سرانه این ارقام برای روستاهای این بخش به ترتیب ۸۰۱۹/۴۵۳ و ۴۵۰ میلیون ریال است. در همین ارتباط، میانگین سالانه سرمایه‌گذاری عمرانی به صورت نقطه‌ای طی این سالها معادل ۴۲۳۴/۴۵۳ میلیون ریال بوده است.

رده بندی روستاها بر حسب حجم سرمایه گذاری عمرانی

رده‌بندی سکونتگاه‌های بخش بر حسب حجم سرمایه‌گذاری صورت گرفته، بیانگر آن است که بیشترین حجم سرمایه‌گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی در روستاهای رده بیش از ۱۰۰۰۰ میلیون ریال (شامل ۴ روستا) به انجام رسیده است که برابر با ۶۶.۱ درصد از کل حجم سرمایه‌گذاری است در این رده مرکز بخش شهر وراوی با بیش از ۴۰۵۷۷.۶۶ میلیون ریال و ۳۲ درصد از کل حجم سرمایه‌گذاری دارای بیشترین حجم سرمایه‌گذاری است. روستاهای خوزی، چاه شرف و نرمان به ترتیب با ۱۳/۱۳، ۱۰/۷۵ و ۱۰/۲۰ درصد در رتبه‌های بعدی این رده قرار گرفته‌اند. پس از آن، روستاهای رده ۷۵۰۰ تا ۱۰۰۰۰ میلیون ریال (شامل ۲ روستا) با ۱۳.۱ درصد قرار دارد. کمترین حجم مطلق سرمایه‌گذاری به ترتیب به دو دست از روستاهای بیشتر از ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ میلیون ریال (شامل ۱ روستا) و روستاهای رده کمتر از ۵۰۰ میلیون ریال (شامل

۱. مفهوم از عباس سعیدی؛ نک: سعیدی، ۱۳۸۶

۵ روستا) اختصاص یافته است. نسبت کمترین حجم سرمایه‌گذاری طرح‌ها و پروژه‌ها، شامل روستاهای گری خوزی، تل ملایی، چاه گل، مزرعه ملو، گودرزی و جاجی آباد ملو است که مجموع سرمایه‌گذاری صورت گرفته تقریباً برابر با ۱/۴ از مجموع کل سرمایه‌گذاری است. این در حالی است که اگر سرانه آبادیها را در نظر گیریم، بیشترین و کمترین حجم سرمایه‌گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی به ترتیب به رده بیش از ۱۰۰۰۰ میلیون ریال (۴ روستا) و سرانه ۲۰۹۷۰.۹۶ میلیون ریال و رده کمتر از ۵۰۰ میلیون ریال (۲ روستا) و سرانه ۱۹۱.۳۴۴ میلیون ریال تعلق گرفته است. (جدول شماره ۱)

جدول ۱: رده بندی روستاها بر حسب حجم سرمایه گذاری عمرانی

شرح	تعداد روستا	میزان هزینه	سرانه روستا	درصد
بیش از ۱۰۰۰۰ میلیون ریال	۴	۸۳۸۸۳.۸۲	۲۰۹۷۰.۹۶	۶۶.۱
۷۵۰۰-۱۰۰۰۰ میلیون ریال	۲	۱۶۶۲۳	۸۳۱۱.۵	۱۳.۱
۵۰۰۰ تا ۷۵۰۰ میلیون ریال	۲	۱۳۰۰۵.۵۵	۶۵۰۲.۷۷۳	۱۰.۲
۱۰۰۰ تا ۵۰۰۰ میلیون ریال	۱	۴۶۳۰.۳۸۵	۴۶۳۰.۳۸۵	۳.۶
۵۰۰ تا ۱۰۰۰ میلیون ریال	۱	۷۸۹.۹	۷۸۹.۹	۰.۶
کمتر از ۵۰۰ میلیون ریال	۵	۹۵۶.۷۲	۱۹۱.۳۴۴	۰.۸
سرمایه گذاری بین سکونتگاهی	-	۷۱۵۲.۴	۴۷۶.۸۳	۵.۶
جمع	۱۵	۱۲۷۰۴۱.۸	۸۴۶۹.۴۵	۱۰۰

ماخذ: بر اساس اسناد ومدارک موجود در نهادها وسازمانهای مختلف شهرستانهای مهر و لامرد

بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی حاکی از آن است که میانگین ۸۴۶۹.۴۵ و انحراف استاندارد ۲۹۵۸۱.۶۵ است. با بررسی حاصله می‌توان نتیجه گرفت که این ارقام نشانگر ناهمگونی بارزی هستند. زیرا هر چه این ارقام بزرگتر باشند. میزان همگونی در میزان سرمایه‌گذاریها در سکونتگاه‌های روستایی کمتر است. از سوی دیگر سرمایه‌گذاری عمرانی در اشکال متفاوت و به صورت فعالیتهای بخشی و اقدامات متنوعی صورت گرفته است. در این ارتباط، بررسی فراوانی حجم سرمایه‌گذاری‌های طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی مویده آن است که بیشترین هزینه اعتبار به ترتیب به احداث طرح‌ها و پروژه‌های برق‌رسانی با ۳۸۶۱۰.۴۱ میلیون ریال و ۱۳ درصد از مجموع سرمایه‌گذاری و سپس به احداث و ایجاد پروژه‌های آموزشی و با ۲۰۵۷۳ میلیون ریال اختصاص داشته است. جدول شماره ۲ میزان سرمایه‌گذاری طرح‌ها

و پروژه‌های عمرانی بر اساس فعالیت هر سازمان و فراوانی آن در فاصله سالهای ۱۳۵۷-۱۳۸۷ در محدوده مورد پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲: میزان سرمایه گذاری طرحها و پروژه‌های عمرانی بر اساس نوع و فراوانی در سالهای ۱۳۵۷-۱۳۸۷ بخش وراوی

ردیف	اقدام	میزان سرمایه گذاری (میلیون ریال)	درصد	فراوانی
۱	طرحها و پروژههای درمانی بهداشتی	۵۰۴۲.۳۲	۳.۹۸	۱۰
۲	پروژههای آب رسانی روستایی	۱۵۴۰۰	۱۲.۱۴	۹
۳	تهیه طرح هادی و بهسازی	۱۱۳۴.۳۶	۰.۸۹	۷
۴	اجرای طرحهای هادی و بهسازی	۶۲۷۱.۷۷	۴.۹۴	۵
۵	طرحهای مستمری کمیته امداد	۴۰۲.۴	۰.۳۲	ماهیهانه ۱۰۶۱۰ خانوار
۶	وامهای کارگشایی و خود کفایی کمیته امداد	۱۷۷۷.۸	۱.۴	۲۵۰
۷	دریافت وام بنیاد مسکن و ساخت واحد مسکونی	۸۸۰	۰.۶۹	۱۶
۸	طرحهای مخابرات روستایی	۸۱۳۵	۶.۴۱	۵
۹	احداث تاسیسات ورزشی	۵۰۰۰	۳.۹۴	۲
۱۰	مجموع دریافتی شهرداری از وزارت کشور در فاصله ۱۳۸۳-۸۶	۸۷۱۲.۹	۶.۸۷	۴
۱۱	برق رسانی روستایی و احداث و اصلاح شبکه	۳۸۶۱۰.۴۱	۳۰.۴۴	۱۳
۱۲	احداث و تعریض راه روستایی	۸۰۴۶	۶.۳۴	۹
۱۳	طرحها و سرمایه گذاریهای تولیدی	۴۶۶۰	۳.۶۷	۱۰
۱۴	طرحها و پروژههای آموزشی	۲۰۵۷۳	۱۶.۲۲	۱۷
۱۵	طرحها و پروژههای منابع طبیعی	۲۱۹۳.۶	۱.۷۳	۵
۱۶	مجموع	۱۲۷۰۴۱.۸	۱۰۰	۳۶۰

ماخذ: بر اساس اسناد و مدارک موجود در نهادها و سازمانهای مختلف شهرستانهای مهر و لامرد

همچنین در دوره زمانی ۱۳۵۸-۱۳۸۷ جمعاً مبلغی معادل ۱۲۷۰۴۱.۸ میلیون ریال (قیمت پایه سال ۱۳۸۷) در سطح سکونتگاههای بخش وراوی هزینه گردیده است. دهستان وراوی با ۶ سکونتگاه ۶۳.۲۹ درصد و دهستان خوزی با ۹ سکونتگاه نیز ۳۱.۰۸ درصد و ۵.۶۴ درصد نیز به سرمایه گذاری طرحها و پروژههای بین سکونتگاهی اختصاص یافته است (جدول شماره ۳).

جدول ۳: میزان سرمایه گذاری عمرانی به تفکیک سکونتگاه‌های روستایی بخش وراوی

نام روستا	میزان سرمایه گذاری (میلیون ریال)	درصد
دهستان وراوی	۸۰۴۰۹۶۹	۶۳.۲۹
تل ملایی	۲۰۲.۱۸	۰.۱۶
چاه شرف	۱۳۶۶۳.۹۱	۱۰.۷۵
خالده	۶۳۳۷.۸۴۵	۵
میرملکی	۶۶۶۷.۷	۵.۲۵
وراوی	۴۰۵۷۷.۶۶	۳۲
نرمان	۱۲۹۶۰.۳۹	۱۰.۲۰
دهستان خوزی	۳۹۴۷۹.۶۹	۳۱.۰۸
خوزی	۱۶۶۸۱.۸۶	۱۳.۱۳
نورآباد	۸۶۹۸	۶.۸۵
تل ملو	۷۹۲۵	۶.۲۴
گری خوزی	۰	۰
گودرزی	۲۵۱.۱۸	۰.۲
حاجی آباد ملو	۷۸۹.۹	۰.۶۲
مزرعه ملو	۳۰۱.۱۸	۰.۲۵
چاه گزی	۴۸۳۲.۳۸۵	۳.۸
سرمایه گذاری بین سکونتگاهی و متفرقه	۷۱۵۲.۴	۵.۶۴
بخش وراوی	۱۲۷۰۴۱.۸	۱۰۰

ماخذ: بر اساس اسناد ومدارک موجود در نهادها وسازمانهای مختلف شهرستانهای مهر ولامرد

به منظور تبیین میزان همبستگی توسعه اجتماعی و اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی با میزان سرمایه گذاری طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی در بخش وراوی، ۱۶ شاخص‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی مورد بررسی قرار گرفت.

الف: شاخصهای اثر بخشی اجتماعی طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی

- ۱- شاخص بعد خانوار
- ۲- شاخص نسبت جنسی
- ۳- شاخص نرخ رشد جمعیت
- ۴- شاخص مهاجرت

۵- شاخص تحولات میزان سواد

۶- شاخص مهاجرت افراد با سواد از روستا

ب: شاخصهای اثر بخشی اقتصادی طرحها و پروژه‌های عمرانی

۱- شاخص سطح زیر کشت محصولات زراعی

۲- شاخص سطح زیر کشت محصولات باغی

۳- شاخص افزایش تعداد دام

۴- شاخص افزایش فعالیتهای صنعتی

۵- شاخص افزایش فعالیتهای خدماتی

۶- شاخص افزایش نرخ اشتغال

۷- شاخص افزایش نیروی شاغل صنعتی

۸- شاخص نسبت جنسی شاغلین

۹- شاخص میزان بار تکفل

۱۰- شاخص تحولات مسکن روستایی

با توجه به ماهیت داده‌های آماری بدست آمده برای سنجش این فرض از آزمون همبستگی پیرسون استفاده کرده ایم. در روش پیرسون، همبستگی بر مبنای کوواریانس دو متغیر و انحراف معیار آنها تنظیم شده است. مثبت بودن ضریب حاصل از این روش به معنای وجود رابطه مثبت و منفی بودن آنها به معنای رابط معکوس میان این دو متغیر است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که از مجموع ۶ شاخص اجتماعی، تنها در شاخص مهاجرت افراد با سواد از روستا با میزان حجم سرمایه گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی دارای همبستگی است. همبستگی بین این دو مولفه برابر با ۰.۶۰۱ است. افزایش مهاجرت افراد با سواد از سکونتگاه‌های روستایی بیانگر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی است. جدول شماره ۴ میزان همبستگی هر یک از شاخصهای اجتماعی را با میزان سرمایه گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی نشان می‌دهد. علاوه بر این میزان همبستگی در ۱۰ شاخص اقتصادی مورد بررسی نشان می‌دهد که تنها در دو شاخص سطح زیر کشت محصولات باغی و افزایش فعالیتهای خدماتی دارای همبستگی معنادار با میزان سرمایه گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی است. این دو شاخص از عوامل دیگری متاثر است بگونه‌ای که در

شاخص سطح زیر کشت محصولات باغی که در سطح منطقه با نخلداری مترادف است در دو سرشماری سالهای ۱۳۸۲ و ۱۳۸۶ با کاهش همراه است اما این روند کاهش با توجه به سهم اندک روستاهای کوچک در سطح زیر کشت باغات به یک رابطه معنا دار رسیده است که این روند منفی در سالهای آتی مشخص تر خواهد بود. افزایش فعالیتهای خدماتی نیز بیشتر متأثر از نظام برنامه ریزی و شرایط منطقه‌ای است که در سالهای اخیر و با استقرار شرکتهای گاز و نفت در منطقه در دو سکونتگاه مرکزی بخش روی داده است.

جدول ۴: ماتریس همبستگی بین شاخص‌های اجتماعی و سرمایه‌گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی

شرح	بعد خانوار	نسبت جنسی	نرخ رشد	مهاجرت از روستا	میزان باسوادی	مهاجرت افراد باسواد
سرمایه گذاری عمرانی	-۰.۲۰۹	۰.۳۹۲	۰.۲۰۴	۰.۰۳۶	-۰.۰۰۱	*۰.۶۰۱

جدول ۵: ماتریس همبستگی بین شاخص‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی

شرح	سطح زیر کشت زراعت	سطح زیر کشت باغات	افزایش تعداد دام	نرخ اشتغال	نسبت شاغلین زن	تحول فعالیتهای خدماتی
سرمایه گذاری عمرانی	۰.۲۰۲	*۰.۶۵۱	-۰.۰۸۳	-۰.۱۲۷	۰.۱۳۷	*۰.۹۸۱

ادامه جدول ۵ ماتریس همبستگی بین شاخص‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری طرح و پروژه‌های عمرانی

شرح	تحول فعالیتهای صنعتی	تحولات مسکن روستایی	بار تکفل	نیروی شاغل صنعتی
سرمایه گذاری عمرانی	۰.۳۸۳	۰.۲۵۰	۰.۲۴۲	۰.۲۷۷

**سطح معنا داری ۰.۰۱ ***سطح معنا داری ۰.۰۵

جمع‌بندی

توسعه و عمران روستاها از ابزار و عوامل اصلی توسعه ملی به شمار می‌آید. هم از اینرو وهم به منظور تامین عدالت و محرومیت زدایی از سکونتگاه‌های روستایی، در سالهای گذشته

سکونتگاه‌های روستایی عرصه انجام طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی وسیعی بوده که به دنبال اهداف توسعه‌ای در سطح این عرصه‌ها بوده است. این مطالعه نشان داد که این مهم در محدوده مورد پژوهش محقق نگردیده است. عمده این عدم موفقیت توجه اساسی به رویکرد خدماتی است که در برنامه‌های توسعه روستایی مورد توجه بوده است. بر همین اساس یکی از اصلی ترین نارسایی‌های برنامه‌های روستایی در دهه‌های اخیر، عدم عنایت لازم به تحول در زمینه‌های فکری و ادراکی لازم بوده است که خود قاعداً باید زمینه ساز و هموار کننده مسیر دستیابی به اهداف متصور عمران و توسعه به شمار آیند. به این ترتیب و در فقدان این چهارچوب متحول ادراکی، شالوده فکری و رویکرد عملی در پیشبرد بسیاری از برنامه‌های عمرانی و توسعه‌ای از انسجام لازم و کارآمدی کافی برای چارجویی یا تعدیل نارسایی‌های موجود برخوردار نبوده و این است که علی رغم کوشش‌های قابل توجه در زمینه برنامه ریزی و اجرای طرح‌های گوناگون در عرصه‌های مختلف روستایی، هنوز بسیاری از مسائل مبتلا به این گونه محیط‌های اجتماعی نه تنها باقی است، بلکه بعضاً به صورتی حادث‌تر و حتی به شکل مزمن در آمده است. بنابراین تصور بهبود وضعیت روستاها تنها با توسل به اجرای چند پروژه آنهم در برخی روستاها، نتوانسته و قطعاً نخواهد توانست چارجوی توسعه نیافتگی روستاها باشد. از اینرو باید رویکرد و نگرش منطقه‌ای با حاکمیت نگرش فضایی به عنوان بدیلی گزیرناپذیر، جایگزین رویکرد "مجزا نگرانه" حاکم گردد و در واقع، روستاها را با دیگر سکونتگاه‌های شهری (و روستایی) در سطح منطقه‌ای و ملی مورد توجه قرار داد (سعیدی، ۱۳۸۳، ۱۱). برای رسیدن به این مهم باید اهداف و برنامه‌ریزی توسعه روستایی را در چارچوبها و بسترهای مختلف و بر اساس شرایط عینی تعریف و تعیین کرد و این اهداف را از دو منظر علمی - نظری و عملی - اجرایی تبیین نمود.

منابع

- ۱) اس.ام. ویلر- تی بیتلی، نوشتارهایی درباره توسعه پایدار، مترجم کیانوش داکر حقیقی، مرکز مطالعات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۴.
- ۲) جهاد سازندگی، گزارش عملکرد برنامه پنج ساله اول، معاونت عمران، ۱۳۷۲
- ۳) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، پیوست لایحه برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۲
- ۴) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۲
- ۵) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، سند برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۹-۱۳۸۳، پیوست شماره ۲، جلد اول، ۱۳۷۸
- ۶) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، گزارش اقتصادی برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۲
- ۷) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۳
- ۸) سازمان مدیریت و برنامه ریزی، گزارش اقتصادی سال اول برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۴
- ۹) سعیدی، عباس؛ توسعه پایدار و ناپایداری توسعه روستایی در ایران، مسکن و انقلاب، شماره ۸۷، تابستان ۱۳۷۷
- ۱۰) سعیدی، عباس، روابط شهر روستا و پیوندهای روستایی- شهری؛ بررسی ادراکی، مجله جغرافیا، ۱۳۸۳
- ۱۱) سعیدی، عباس؛ برخی الزامات دهگردانی در پرتو مشارکت مردمی، مجله دهیارها، شماره ۹، ۱۳۸۳
- ۱۲) سعیدی، عباس، راهنمای سطح بندی و برنامه ریزی خدماتی در چارچوب طرح تدوین راهنمای مطالعات طرح‌های توسعه و عمران روستایی، ۱۳۸۶
- ۱۳) سعیدی، عباس، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، چاپ دهم، ۱۳۸۸
- ۱۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۱۵) مرکز آمار ایران، سرشماری مشخصات پایه‌ای و چارچوبی کارگاهی استان فارس، مرکز آمار ایران سال ۱۳۷۳

- ۱۶) مرکز آمار ایران، سرشماری مشخصات پایه‌ای و چارچوبی کارگاهی استان فارس، مرکز آمار ایران سال ۱۳۸۲
- ۱۷) مرکز آمار ایران، فرهنگ آبادیهای کشور (۱۳۵۵)، استان فارس، ۱۳۵۵
- ۱۸) مرکز آمار ایران، فرهنگ آبادیهای کشور (۱۳۶۵)، استان فارس، لار، ۱۳۶۵

- ۱۹) Bossel Harmut, Indicator For Sustainable Development, Theory Method, Application, IISD, ۱۹۹۹,
- ۲۰) Bridger C.J. et al, Toward An International Approach To Sustainable Community, Development Journal of Rural Studies, no۱۵, ۱۹۹۹, p۳۷۸
- ۲۱) Rijsberman a. Michael, et al, Deferent approaches to assessment of design and management of sustainable urban water system, Environment impact assessment, Review No ۲۰, ۲۰۰۰ p۳۳۴
- ۲۲) Veron Rane, the New kerala model, lesson from sustainable Development, world Development, Vol. ۲۹, No ۴, p۶۰۲
- ۲۳) WCED, Our Common Future, Brundtland Report, ۱۹۸۷.

